

Milada Rigasová

Květinové předzahrádky nejjižnější Moravy a Weinviertlu

Muzeum vesnice Niedersulz – květinová předzahrádka před domem Hutterů, kteří se v této oblasti zhruba v letech 1525–1625 zasloužili o rozvoj lazebnictví, léčitelství, zakládání zahradek, zahrad, sadů a vinic. (foto Milada Rigasová, Regionální muzeum v Mikulově)

Z tradičního obrazu venkova nejjižnější Moravy a přilehlého Weinviertlu téměř zmizely, zcela stranou naší pozornosti, plůtkem ohrazené květinové předzahrádky pod okny selských domů. Byly fenoménem této oblasti – obdivuhodnou ukázkou regionálně vymezené lidové zahradní kultury. Jejich originalita spočívala zejména v neobyčejném bohatství a charakteristické skladbě domácích a cizokrajných druhů zahradních rostlin. Zánik těchto tradičních lidových zahrádek nelze bohužel zastavit – zejména na moravské straně hranice. Zde to nesouvisí pouze s nárůstem industrializace v 19. a 20. století, se změnou způsobu hospodaření, zvyšováním životní úrovně nebo zrychlováním životního tempa, tak jak je tomu ve Weinviertlu. Proces jejich zániku na jižní Moravě urychlily zjevně i důsledky vysídlení původního obyvatelstva, a tím i zprůtrhání obvyklých kulturních, společenských a především náboženských vazeb. Přes všechny tyto nepříznivé okolnosti si však květinové předzahrádky zaslouhují naši pozornost – už jenom proto, že jsou součástí naší historie, něčím, co vytvářeli zdejší obyvatelé v touze po kráse a harmonii.

Květinové předzahrádky pod okny domů zdejších vesnic a městeček formovaly historický obraz tohoto prostoru stejně významně jako okázalé zahrady šlechtických sídel. Přítomnost těchto živých a dobře čitelných stop historie je základem vysoké estetické hodnoty starobylého provinčního charakteru tohoto území, a tím i jeho jedinečnosti. Představují jeden z potenciálů cestovního ruchu a jednu z forem šetrného rozvoje krajinářsky vzácné teplé vinařské oblasti jižní Moravy a navazujícího Weinviertlu. Zachovat prvek selských květinových předzahrádek – tentokrát jako odborně založené historické repliky prezentující památku lidové zahradní kultury zdejšího regionu – je jistě možné. V sousedním Weinviertlu se to podařilo (viz dále kapitola „zprávy“).

Tento příspěvek si klade za cíl připomenout historickou hodnotu květinových předzahrádek nejjihnější Moravy, poskytnout k tomuto tématu – dosud podrobněji nezpracovanému – méně známé údaje týkající se užívání alespoň těch typických „selských“ cizokrajných rostlin v zahradní kultuře a naznačit jejich dlouhou cestu z dalekých zemí světa na jižní Moravu a v neposlední řadě též zaznamenat některé osobní postřehy získané k tomuto tématu během dvacetiletého botanického průzkumu příhraniční krajiny Mikulovska a Falkensteinska.

Poznámky k vývoji květinových předzahrádek nejjihnější Moravy a Weinviertlu

Jak vypadaly středověké formy selských květinových předzahrádek teplé vinařské oblasti nejjihnější Moravy a Weinviertlu, není zaznamenáno, lze však předpokládat, že kopírovaly vývoj zahradní kultury střední Evropy. Utvářely se však jedinečně, v přímé návaznosti na vlastní dobové vazby a přírodní danosti formující kulturní krajinu tohoto území. Jejich vzhled předurčila zejména specifika společného, staletí trvajících vývoje obou regionů na periferii svých zemí, avšak s mnohostranným kulturním zázemím Vídně. Nezanedbatelný vliv na vývoj lidových zahrádek měla jistě i poloha obou regionů na trase staré obchodní jantarové stezky, spojující země Středomoří a Baltu, a její napojení na další obchodní stezky křížující v té době Evropu, např. na hedvábnou stezku z Orientu přes Středomoří. Již ve středověku umožnila jantarová stezka v tomto regionu snadnější přístup k nejrůznějšímu cizokrajnému zboží včetně nových druhů okrasných a užitkových rostlin – zelinářských plodin, obilovin, ovoce.

Předávání si tohoto zboží zde probíhalo zpočátku hlavně mezi četnými hradními a klášterními zahradami. Zatímco však v hradních zahrádkách bývalo pěstováno jen malé množství druhů rostlin – často jen lilie, fialky, růže, běžné voňavé a kuchyňské byliny a v teplejších oblastech i fíky a vinná réva, pěstování rostlin v klášterních zahradách bylo již neobyčejně vyspělé. Svědectví o tom přináší například dochovaný půdorys švýcarského kláštera v St. Galen ze začátku 9. století, nejdůležitější pramen raného středověku, jenž dokládá klášterní zahrady s plantážemi růží, lilii, mečíků, máků, ibišků, šalvěje a rozmarýnu, tedy většinou s druhy pocházejícími z jižní Evropy.

Kláštery byly ve zdejší oblasti zakládány již od 11. století – v Melku (1040), Klosterneuburgu u Vídně (1114), benediktinský klášter v Rajhradě (1048), hospitální klášter milosrdných bratří ve Valticích (1605), kláštery kapucínský (1611) a piaristický (1629) v Mikulově aj. Rozsáhlé klášterní zahrady nebyly doménou pouze některých klášterů, neboť soběstačnost ve všech životních potřebách ukládala všem řádům přímo takzvaná mnišská řehole (provozní řád), což vedlo mnichy k zakládání sadů, vinic, chmelnic, zelinářských a bylinkových zahrad a k mimořádné péči o ně.

V klášterních zahradách pěstovali nejen známé léčivé rostliny, nýbrž i takové, u nichž léčivé účinky teprve zkoumali. Ty nejpěknější z užitkových a léčivých rostlin sloužily také pro výzdobu kostelů – sléz, náprstník, narcis, orlíček, růže, kosatec, lilie aj. V pozadí zakládání prvních ohrazených zahrádek stojí text Bible (kniha Genesis) o pozemském ráji, od něhož se odvíjí odvěky lidský sen o jeho hledání a utváření. Nejstarší středověkou lidovou květinovou zahrádkou představuje rajský dvůr uzavřený do klášterních budov. Jeho tvůrci se sem snažili soustředit co nejvíce druhů rostlin světa, neboť věřili, že tak dosáhnou úplného obrazu ráje.

Zvyk osazovat předzahrádku pod okny svého domu doslova po okraj všemi dostupnými druhy pěkných květin má na nejjihnější Moravě své kořeny s největší pravděpodobností také v naplňování odkazu bible. Druhy květin spojené skrze bibli s tradičními křesťanskými obřady, rituály a kultury (orlíček, lilie aj.) nechybí ani v současnosti ve většině zahrádek. Dosud zde běžně rostou i pěkně kvetoucí užitkové, léčivé a voňavé byliny pro domácnost – máta, meduňka, len setý, kručinka barvířská, mydlice lékařská, náprstník nachový, náprstník velkokvětý a náprstník žlutý, kosatec nízký a kosatec pestrý, ladoňka vídeňská a mnoho dalších pro tuto oblast typických druhů. Právě tyto druhy oplývající pěkným vzhledem, barvou a vůní květů zdomácněly ve středověkých selských zahrádkách zřejmě nejdříve.

Každopádně je téměř jisté, že po celou dobu středověku byly zdejší selské předzahrádky zásobovány hlavně květinami z okolní přírody. Cizokrajné zahradní rostliny z jižní Evropy, Turecka, Číny, Severní Ameriky a dalších zemí světa se v nich ve větší míře zabydlely teprve s příchodem italské pozdní renesance. Ta vnášela od poloviny 16. století do zdejší venkovské zemědělské oblasti zcela nový prvek – zámecké rezidence, zámky a záměčky, u nichž byly zakládány nádherné zahrady ohrazené zdí a bohatě osázené vzácnými cizokrajnými rostlinami. Poprvé v historii zahradní kultury byly tyto zahrady po vzoru Itálie vytvářeny prvoplánově pouze pro požitek z jejich krásy. Zakládali je především příslušníci bohaté moravské a dolnorakouské šlechty, vázaní službou na císařský dvůr ve Vídni. Zřejmě i s ohledem na příznivé klima a krásu přírody a krajiny Weinviertlu a přiléhající jižní Moravy bylo tehdy na obou stranách hranice vybudováno mimořádné množství těchto nových renesančních zámků. (Všechny jsou zde stále, jen se o nich nemluví tolik jako o zahradách v Lednici a Valticích – bohužel, či našťáhlí?) I když selské květinové předzahrádky nikdy nebyly malými kopiemi těch šlechtických, pohled do susedovy pěkné zahrady vždy byl – a je – inspirující.

Vedle reprezentativních parterů byla u každé panské zahrady založena vždy také velká užitková a přípravná zahrada, v níž se pěstovaly květiny pro dosadby a výzdobu zámeckých sálů. Z těchto zdrojů pocházela zjevně většina prvních semen, cibulek, hlíz a sazenic vzácných druhů cizokrajných zahradních rostlin, které dnes vytvářejí charakteristické rysy květinových předzahrádek této oblasti. Prostí zahradníci a hospodáři zdejších zámeckých zahrad byli bezpochyby tím konečným článkem řetězce na dlouhé cestě přenašení exotických květin z dalekých zemí světa do selských předzahrádek nejjihnější Moravy.

Na počátku objevů a dovozu okrasných rostlin do střední Evropy stály hlavně botanické zahrady, které jsou rovněž jedinečným přínosem italské pozdní renesance. První z nich byly založeny v severní Itálii a Toskánsku – Padově, Pise, Florencii aj., většinou na místech dřívějších klášterních zahrad. Téměř výlučně byly zařízeními univerzit jako například vůbec

Muzeum vesnice Niedersulz – květinová předzahrádka před typickým selským stavením této oblasti, přeneseným do muzea v Niedersulzu z jihomoravské obce Nejdek u Lednice. (foto Milada Rigasová)

první evropská botanická zahrada v Padově (1545). Již v polovině 16. století soustřeďovaly univerzitní botanické zahrady rozsáhlé sbírky rostlin a sloužily zároveň jako centra botanického výzkumu a hlavní výchozí místa objevitelských cest a sběru cizokrajných rostlin. V centru jejich zájmu stály sice především léčivé účinky rostlin, stále více však prezentovaly také první zahradní druhy ze Severní Ameriky a Orientu, hlavně z Turecka a Číny. Na jejich rozšiřování do střední Evropy se proto od poloviny 16. století podíleli významně také lékaři a studenti medicíny italských a jihofrancouzských univerzit v Padově, Boloni, Pise, Montpellier aj. (Lack 2001).

Neopominutelnými účastníky rozšiřování cizokrajných květin u nás byli také obyčejní obchodníci, kteří do střední Evropy přiváželi koření, látky a jiné zboží od svých partnerů v italských městech. Traduje se, že při těchto obchodních stycích sloužily vzácné rostliny jako reklamní nebo přátelské dárky. Itálie byla svého času napojena prostřednictvím tamějších opěrných bodů, zejména Benátek, na obchod s pobřežními oblastmi Levanty (východní Středomoří – přímořská část malé Asie, Sýrie a Egypta; Benátky vlastnily do roku 1669 i ostrov Krétu), odkud se dostávaly okrasné rostliny také do botanických zahrad jižní a střední Evropy (Krausch 2003).

Klíčový článek řetězce na dlouhé cestě okrasných rostlin z dalekých zemí světa na jižní Moravu však představovali hlavně milovníci květin. Vedle již zmíněných zemských knížat jimi byli i zámožní kupci, měšťané a statkáři. Někteří z nich byli ochotni zaplatit za vzácné rostliny nebo jejich semena, cibulky a hlízy závratné sumy. Také oni zakládali reprezentativní zahrady pouze pro krásu květin samých. Snaha získat co největší počet nových vzácných druhů květin a osázet jimi své zahrady patřila v té době mezi nejoblíbenější kratochvíle všech privilegovaných vrstev obyvatel Evropy. Již v první polovině 16. století existovaly také ve střední Evropě nadšení milovníci květin, kteří kromě toho, že zakládali vlastní zahrady s velkým počtem exotických rostlin, pořizovali k nim i první vyobrazení, popisy a soupisy jednotlivých druhů. Právě na jejich činnost navázaly v 17. a 18. století zahradní velkoobchody se svými nabídkovými katalogy okrasných rostlin, které zásadním způsobem usnadnily a urychlily jejich cestu také na jižní Moravu.

Je však třeba zdůraznit, že druhově složení zahradních květin, které daly selským předzahrádkám nejjihnější Moravy jejich charakteristický vzhled, předurčily především přírodní poměry teplé vinařské oblasti Weinviertlu a přilehlé jižní Moravy. Tato unikátní krajinná oblast představuje sama o sobě jedno z druhově nejbohatších přírodních „okrasných zahradnictví“ střední Evropy, vybíhající sem z centra teplé maďarské nížiny a vídeňské pánve. Je obdařena příznivým podnebím podobným okrajovým oblastem subtropů, které zde umožňuje přirozené rozšíření velkému počtu druhů z jižní a východní Evropy, tj. oblasti, odkud pochází největší počet rostlin užívaných v okrasných zahradách střední Evropy. Většinu dalších druhů zahradních rostlin, jež sem z jihovýchodní Evropy přirozeně nezasahují, se zde daří i bez nutnosti zimního uskladnění, a proto zde rychle zdomácněly. Také z tohoto důvodu byla celá řada vzácných jihoevropských druhů zahradních rostlin v květinových předzahrádkách nejjihnější Moravy a Weinviertlu oproti severněji ležícím oblastem Evropy užívána (a zřejmě i šlechtěna výběrem) s předstihem mnoha desetiletí: *Aconitum napellus*, *A. vulparia*, *Adonis vernalis* a *A. pratensis bohémica*, *Aster amellus*, *Campanula glomerata*, *C. persicifolia*, *C. sibirica*, *C. bononiensis*, *C. trachelium*, *Centaurea triumphettii*, *Clematis recta*, *Dianthus barbatus*, *Digitalis purpurea*, *D. grandiflora*, *Dictamnus albus*, *Gentiana cruciata*, *Geranium sanguineum*, *Hesperis matronalis*, *Chrysanthemum leucanthemum*, *Iris graminea*, *I. pumila*, *I. variegata*, *Lathyrus latifolius*, *L. odoratus*, *Lilium martagon*, *L. bulbiferum*, *Lunaria annua*, *Malva sylvestris*, *M. moschata*, *Polygonatum multiflorum*, *P. odoratum*, *Prunella grandiflora*, *Ranunculus polyanthemus*, *Reseda odorata*, *Rosa galica*, *Salvia aethiopsis* aj.

Lze také předpokládat, že blízkost jižní Evropy a současně příznivé klimatické podmínky nejjihnější Moravy zde umožnily příliv některých vzácných jihoevropských zahradních rostlin mnohem dříve, než se dosud předpokládalo, možná již na začátku našeho věku, podobně jako je tomu v případě vinné révy. Pěstování atraktivních rostlin pro

krásku má v jižní Evropě tradici sahající až k antickým zahradám. Neobyčejný rozvoj kultu květin zde souvisel s celkovou filosofií doby řecko-římské kultury, uctívající krásu a harmonii. Uctívání květin a zahrad této doby zvětšil nesmrtelným způsobem římský básník Homér ve svém díle *Odyssea*. Bohyně a bozi jeho bájí (Flora, Adonis, Afrodité aj.), vyobrazení v malbách nebo vytesaní do kamene, se staly součástí novodobého umění, evropské zahradní kultury obzvlášť.

Originalitu selských předzahrádek jižní Moravy a Weinviertlu lze srovnat v rámci vývoje evropské lidové zahradní kultury s tradičními „anglickými dvorky“ - květinovými předzahrádkami suterénních bytů anglického venkova, přístupných po schůdkách přímo z ulice. (foto Milada Rigasová)

Zda a v jakém rozsahu byly zahradní rostliny této doby přineseny Římany také do okupovaných oblastí západní Evropy a západního a jižního výběžku střední Evropy, není bohužel dodnes zcela jasné. Římané však na našem území zahrady skutečně budovali, jak dokládá antický římský Hortus herbarium (zahrada léčivých rostlin) odkrytý v Carnuntu (Karnuntu), jednom z tehdejších nejvýznamnějších římských měst na sever od Alp, které leží v Dolních Rakousích blízko slovenských hranic naproti soutoku Dunaje a Moravy.

Otázka rozšíření jihoevropské květeny na naše území již v této době není tak nepravděpodobná, když pomyslíme, že Carnuntum jako hlavní město někdejší římské provincie Horní Pannonie, jehož kořeny sahají až k roku 6 n. l., mělo na vrcholu svých dějin rozlohu 10 km² a 50 000 obyvatel. Rozsáhlé byly i římské vojenské stanice Burgstall u Mušova a v jeho okolí (Přibice, Ivaň, Pasohlávky), jež v letech 172–180 mohly sloužit až pro 6 000 vojáků. Již z této doby pochází světově významný a dodnes aktuální pětidílný spis *Materia medica* (O lékařství), soubor léčiv sestavený řeckým vojenským lékařem Dioscuridem Palaniem v druhé polovině 1. století, jehož součástí je i nejrannější dochovaný herbář s ilustracemi a popisem 600 léčivých rostlin, pojednávající o léčivých drogách a rostlinách, které je poskytují. Až do 17. století představoval základní dílo znalostí o léčivech a botanice vůbec. Dioscurides je mimo jiné také autorem termínu „botanika“. Římané měli k dispozici také dílo *De historia plantarum* (Dějiny rostlin) řeckého filosofa Theophrasta (370–286), jež přineslo první systematickou klasifikaci všech známých rostlin té doby v západní literatuře, uvedlo způsob jejich použití v medicíně a také údaje o zahradních květinách.

Dosud nezodpovězeno rovněž zůstává, zda a do jaké míry se na šíření okrasných rostlin do střední Evropy podílela doba stěhování národů koncem starověku a začátkem středověku (počátek 4. až konec 7. století).

Významná skupina květin předzahrádek nejnižnější Moravy pochází z vyhlášených zahrad Turecka. Jejich přirozený areál rozšíření leží v předním a středním Orientu a na jihu Balkánského poloostrova: *Crocus angustifolius*, *Fritilaria imperialis*, *Galanthus ikariae*, *G. phlicatus*, *Hyacinthus orientalis*, *Iris persica*, *I. susiana*, *Lilium chalcedonicum*, *Lychnis*

Muzeum vesnice Niedersulz – květinová předzahrádka s bohatou výsadbou cínie spanilé *Zinnia elegans* různých barev a plnokvětých i jednoduchých forem – druhu, jenž je ve Weinviertlu i na jižní Moravě trvale oblíben. (foto Milada Rigasová)

chalconica, *Narcissus tazetta*, *Paeonia peregrina*, *Ranunculus asiaticus*, *Rosa x damascena*, *Tulipa gesneriana*, *T. clusiana*. První zprávy o okrasných květinách u nás zcela neznámých, avšak v tureckých zahradách již běžně pěstovaných, pronikly do střední a západní Evropy ve druhé polovině 16. století prostřednictvím francouzského učence Piera Belona (1517–1564) a tureckého císařského vyslance ve Vídni Augeria Ghislaina Busbecqa (1522–1592). V přední a střední Orientu se pěkně kvetoucí domácí rostliny, které se již šlechtily výběrem a hybridizací, vysazovaly do zahrad už ve starověku. V období pozdního středověku táhly turecké kmeny ze své pradávne vlasti v centrální Asii směrem na západ, v Malé Asii založily Osmanskou říši, v roce 1453 dobyly Konstantinopol a následně pak i další země jižní Evropy, Přední Asie a severní Afriky. Jako velcí milovníci květin převzali Turci od Peršanů, Byzantinců, Arabů a dalších podrobených národů kromě jiného také jejich šlechtěné zahradní květiny. Hlízy a semena tulipánů, hyacintů, pryskyřníků, šerfíků, jirovců a dalších druhů poslali nebo přivezli z Konstantinopole do Vídně a odtud do dalších regionů střední a západní Evropy především vyslanci císařů.

Obzvláště zainteresovaný na dovozu okrasných květin z Orientu byl vlámský botanik Carolus Clusius (1526–1588). Mnoho nových druhů z turecké přírody i tureckých zahrad získal nejen na své výzkumné cestě po Iberském poloostrově, ale i prostřednictvím přátelských kontaktů s vyslanci císaře v Konstantinopoli a s dalšími botaniky a milovníky květin po celém světě. Clusius navíc vzácné cibulnaté a hlíznaté rostliny nejen popsal a zobrazil v několika svých hodnotných dílech (např. v herbáři *Rariorum plantarum historia* z let 1601–1603, v roce 1605 rozšířeném o exotickou květinu), ale rozeslal je i dalším spřízněným milovníkům okrasných květin, čímž významně přispěl k jejich rozšíření ve střední Evropě, kam přivezl například brambor a tulipán (Krausch 2003).

Podobné dílo vydal ještě dříve i Pier Andrea Mattioli (1501–1577), rodák z italské Sieny, který měl významné postavení na dvoře císaře Ferdinanda I. a osobní kontakty s mnoha učiteli světa. Mattioli vystudoval medicínu v Benátkách, provozoval lékařskou praxi v Římě, Tridentu a Grazu, načež ho císař Ferdinand v roce 1554 povolal do Prahy jako osobního lékaře pro svého syna Ferdinanda Tyrolského (stavebníka letohrádku Hvězda). Již před svým příchodem do Prahy v roce 1544 vydal Mattioli v Benátkách italsky psaný komentář k dílu Dioscurida (1. st. n. l.) a ještě v témže roce herbář opatřený dřevoryty s vyobrazeními 504 rostlin, později rozšířený o dalších 133 rostlin. Za podpory svých mecenášů pak v roce 1562 Mattioli vydal nádherný, v Evropě ojedinělý herbář. Byl napsán v českém jazyce, avšak v krátké době byl přeložen do většiny živých jazyků. Herbář se stal základem Mattioliho evropské proslulosti a na několik dalších století byl základní botanickou literaturou. Dosud většinou jen latinsky pojmenované cizokrajné rostliny v něm dostaly své české názvy (Janko 1982).

Typické „selské“ druhy květin přišly do předzahradek nejjižnější Moravy také ze zahrad východní Asie, hlavně z Číny: *Astilbe thunbergii*, *Bergenia cordifolia*, *B. crassifolia*, *Callistephus chinensis*, *Delphinium grandiflorum*, *Dianthus chinensis*, *Dicentra spectabilis*, *Fallopia aubertii*, *Hosta*, *Hydrangea macrophylla*, *H. paniculata*, *Kolkwitzia amabilis*, *Lilium regale*, *L. lancifolium*, *L. henryi*, *L. speciosum*, *Paeonia lactiflora*, *P. suffruticosa*, *Parthenocissus tricuspidata*, *Rosa rugosa*, *R. chinensis*, *R. multiflora*, *Sedum spectabile*, *Wisteria sinensis*, *Weigelia florida* aj. Květina této oblasti zůstala Evropanům po dlouhou dobu zcela neznámá, přestože nejstarší zahradnickou kulturu na světě má právě Čína. Jednotlivé užitkové a okrasné rostliny (broskvoně, meruňky, bílé moruše, denivky, ibišek aj.) se sice dostaly do střední Evropy už v době antiky – prostřednictvím už tehdy fungující kupecké hedvábné stezky přes Malou Asii a Středomoří, pro evropské zahrady se však otevřel svět východoasijských rostlin až po roce 1516. Tehdy založili Portugalci a později také Holanďané, Angličané a Francouzi v Číně první mise a obchodní pobočky, například nizozemskou Východoindickou společnost a britskou Východoindickou společnost. Provoz mezi Čínou a Evropou byl však ještě dlouhou dobu velmi obtížný a vstup do Číny byl až do konce 18. století umožněn pouze misionářům, diplomatům a několika velkým obchodním společnostem. Jejich prostřednictvím byly od poloviny 17. století posílány sazenice a semena čínských okrasných rostlin do Evropy.

Zvláštní zmínku si zasluhují také „selské“ druhy rostlin pocházející ze Severní, Jižní a Střední Ameriky – Mexika a Karibiku. Severní Amerika: *Aster novae – angliae*, *A. novi – belgii* a ostatní americké druhy aster; *Coreopsis grandiflora*, *C. tinctoria*, *C. verticillata*, *Dicentra exima*, *D. formosa*, *Echinacea purpurea*, *E. angustifolia*, *Fuchsia coccinea*, *F. lycoides*, *F. magellanica*, *Gaillardia pulchella*, *G. aristata*, *Helianthus annuus*, *Lilium candidum*, *Lobelia cardinalis*, *L. syphilitica*, *L. canadensis*, *Lupinus polyphyllus*, *Magnolia grandiflora*, *Monarda didyma*, *M. fistulosa*, *Parthenocissus quinquefolia*, *Phlox*, *Physostegia virginiana*, *Rudbeckia*, *Salvia farinosa*, *Yucca filamentosa*, *Y. gloriosa*; Střední Amerika: *Amaranthus hybridus*, *A. cruentus*, *Begonia rosae-flora*, *Canna indica*, *Cosmos bipinnatus*, *Dahlia coccinea*, *D. juarezii*, *D. pinnata*, *Fuchsia microphylla*, *F. arborescens*, *F. triphylla*, *Tagetes*, *Zinnia angustifolia*, *Z. elegans*, *Z. haageana* aj.; Jižní Amerika: *Amaranthus caudatus*, *Verbena insica*, *V. peruviana*, *Petunia*, *Tropaeolum* aj. (Krausch 2003).

Cizokrajné druhy užívané v zahradách střední Evropy do konce 20. století

Do konce 20. století se v zahradách střední Evropy již všeobecně vyskytovaly vedle domácích také cizokrajné druhy rostlin a jejich kultivary – před rokem 1500 to byly například: *Alcea rosea*, *Bellis perennis*, *Calendula officinalis*, *Centaurea cyanus*, *Iris florentina*, *I. germanica*, *I. pallida*, *Lavandula angustifolia* a *L. latifolia*, *Lilium candidum*, *L. bulbiferum*, *Paeonia officinalis*, *P. mascula*, *Salvia officinalis* aj.; do první poloviny 16. století: *Aconitum napellus*, *Consolida ajacis*, *Crocus albiflorus*, *Hesperis matronalis*, *Helleborus niger*, *Chrysanthemum leucanthemum*, *Nigella damascena*, *Ricinus communis*, *Santolina chamaecyparissus*, *Tagetes patula*, *Viola tricolor* aj.; v druhé polovině 16. století: *Achillea millefolium* 'Purpureum', *Aconitum variegatum*, *Allium moly*, *Amaranthus caudatus*, *A. hybridus*, *A. tricolor*, *Anaphalis margaritacea*, *Fritillaria imperialis* a *F. meleagris*, *Hemerocallis*

Muzeum vesnice Niedersulz – denivky plavá a žlutá *Hemerocallis fulva* a *H. lilioasphodelus*, staré původní druhy z Číny, patří mezi nejoblíbenější druhy květin v selských předzahradkách této oblasti. (foto Milada Rigasová)

fulva a *H. lilioasphodelus*, *Lupinus luteus*, *Ornithogalum pyramidatum*, *O. pyrenaicum* a *O. umbellatum*, *Narcissus bulbocodium*, *N. pseudonarcissus*, *N. tazetta*, *N. poeticus*, *Paeonia peregrina*, *Rosa x centifolia*, *Rosa moschata*, *Tanacetum vulgare* 'Crispum', *Tulipa gesneriana*, *T. sylvestris*, *Tagetes erecta*, *Trollius europeus* aj.; v 17. století: *Achillea ptarmica*, *Agapanthus africanus*, *Aster novi-belgii* a *A. novae-anglie* a další druhy amerických aster, *Convolvulus tricolor*, *Hyacinthoides hispanica*, *Lavatera trimestris*, *Lilium canadense*, *Lobelia cardinalis*, *L. siphilitica*, *Malva mauretanica*, *Physostegia virginiana*, *Phytolacca americana*, *Rudbeckia laciniata*, *Tulipa clusiana*, *Tropeaeolum majus*, *Tradescantia virginiana*, *Yucca gloriola* aj.; do poloviny 18. století: *Delphinium grandiflorum*, *Dianthus chinensis*, *Magnolia grandiflora*, *Paeonia tenuifolia*, *Phlox glaberrima* aj.; v druhé polovině 18. století: *Gladiolus tristis*, *G. cardinalis*, *Hemerocallis minor*, *Monarda didyma*, *Phlox paniculata*, *P. maculata*, *P. subulata*, *P. divaricata*, *Tagetes tenuifolia*, *Verbena incana*, *Zinnia pauciflora*, *Z. multiflora* aj.; v první polovině 19. století: *Achillea filipendulina*, *Chrysanthemum carinatum*, *Ch. indicum*, *Ch. maximum*, *Coreopsis grandiflora*, *C. tinctoria*, *Cosmos bipinnatus*, *Dahlia coccinea*, *D. pinnata*, *Delphinium grandiflorum*, *Dicentra exima*, *D. formosa*, *Hosta sieboldiana*, *Macleaya cordata*, *Paeonia lactiflora*, *P. suffruticosa*, *Pelargonium grandiflorum*, *Petunia axillaris*, *Weigelia florida*, *Yucca filamentosa*, *Zinnia filamentosa*, *Z. elegans* aj.; ve druhé polovině 19. století: *Allium giganteum*, *Aquilegia coerulea*, *Dicentra spectabilis*, *Echinacea angustifolia*, *Hemerocallis citrina*, *H. thunbergii*, *Heuchera sanguinea*, *Wisteria sinensis*, *Zinnia haageana* aj.; ve 20. století: *Astilbe chinensis*, *A. gracilis*, *Fallopia aubertii*, *F. baldschuanicum*, *Kolkwitzia amabilis*, *Lilium regale* aj. (Krausch 2003).

Poznámky k druhovému složení rostlin květinových předzahrádek nejižnější Moravy

Tradičním zdrojem nových přírůstků zdejších selských předzahrádek byla většinou směna – předávání si semen, cibulek, hlíz i sazenic od zahrádky k zahrádce jako projev dobrých rodinných, přátelských a sousedských vztahů. Svým charakterem si proto zahrádky byly velmi podobné, nikdy však nebyly kopii té druhé. Neobvyčejná rozmanitost druhů, barev, tvarů divoce rostoucích i šlechtěných forem domácích i cizokrajných okrasných rostlin umožnila nepřeberné množství kombinací.

Domácí druhy okolní přírody – nižší patro: barvínek menší *Vinca minor*, česnek zlatožlutý *Allium moly*, dymnivka dutá *Corydalis cava*, fialka vonná *Viola odorata*, f. trojbarevná *V. tricolor*, hlaváček jarní *Adonis vernalis* a h. letní *A. aestivalis*, hvozdík bradatý *Dianthus barbatus*, kakost krvavý *Geranium sanguineum*, koniklec velkokvětý *Pulsatilla grandis* a k. luční český *P. pratensis bohemica*, konvalinka vonná *Convallaria majalis*, kokořík mnohokvětý *Polygonatum multiflorum* a k. vonný *P. odoratum*, kosatec nízký *Iris pumila*, k. trávolistý *I. graminea*, k. žlutý *I. pseudocorus*, k. sibiřský *I. sibirica*, k. skalní písečný *I. humilis arenaria*, kručinka barvířská *Genista tinctoria*, kýchavice černá *Veratrum nigrum*, ladoňka dvoulistá vídeňská *Scilla bifolia vindobonensis*, mateřídouška časná *Thymus praecox*, ocún jesenní *Colchicum autumnale*, ožanka kalamandra *Teucrium chamaedrys*, pomněnka rolní *Myosotis arvensis* a p. lesní *M. sylvatica*, prvošenka vyšší *Primula elatior*, rozhodníkovec žlutý *Sedum telephium*, sedmikráska obecná *Bellis perennis*, sněženka předjarní *Galanthus nivalis*, šafrán karpatský *Crocus heuffelianus*, úročník bolhoj *Anthyllis vulneraria*, vrbina penízková *Lysimachia nummularia*, vraní oko čtyřlísté *Paris quadrifolia* aj.

Domácí druhy okolní přírody – vyšší patro: bělozářka větvitá *Anthericum ramosum*, bukvice lékařská *Betonica officinalis*, čistec lesní *Stachys sylvatica*, dobromysl obecná *Origanum vulgare*, chrpa chlumní *Centaurea triumphetti*, chejř vonný (zimní fiala) *Cheiranthus cheiri*, kopretina bílá *Leucanthemum vulgare*, kyprj vrbice *Lythrum salicaria*, kýchavice bílá *Veratrum album* a k. zelenokvětá *V. lobelianum*, kozlík lékařský *Valeriana*

officinalis, koukol polní *Agrostemma githago*, krvavec toten lékařský *Sanguisorba officinalis*, lilie zlatohlavá *Lilium marthagon*, l. cibulkonosná *L. aurantiacum*, lnice obecná (květel) *Linaria vulgaris*, marulek rakouský *Anthemis austriaca*, máta dlouholistá *Mentha longifolia*, mochnýně židovská třeseň *Physalis alkekengi*, mydlice lékařská *Saponaria officinalis*, náprstník nachový *Digitalis rubrum*, n. velkokvětý *D. grandiflora*, n. žlutý *D. lutea*, oměj šalounek *Aconitum napellus* a o. vlčí mor *A. vulparia*, orlíček obecný *Aquilegia vulgaris*, plamének přímý *Clematis recta*, proskurník lékařský *Althea officinalis*, prha horská (arnyka) *Arnica montana*, pupalka dvouletá *Oenothera biennis*, růže galská *Rosa gallica* a r. trnitá *R. pimpinellifolia*, r. šípková *R. canina*, r. vinná *R. rubiginosa*, světlice barvířská *Carthamus tinctorius*, sadec konopáč *Eupatorium cannabinum*, sléz lesní *Malva sylvestris*, sléz pižmový *Malva moschata*, starček přímětník *Senecio jacobaea*, stračka vyvýšená *Delphinium elatum* a s. velkokvětá *D. grandiflorum*, šalvěj hajní *Salvia nemorosa*, š. luční *S. pratensis*, večernice vonná *Hesperis matronalis*, řimbaba obecná *Tanacetum parthenicum*, řebříček bertrám *Achillea ptarmica*, třemdava bílá *Dictamnus albus*, tužebník jilmový *Filipendula ulmaria*, tymián obecný *Thymus vulgaris*, vlčí bob mnoholistý *Lupinus polyphyllus*, vratič obecný *Tanacetum vulgare*, zimolez kozí list (růže z Jericha) *Lonicera caprifolium* a z. ovíjivý *Lonicera periclymenum*, zvonek kopřivolistý *Campanula trachelium*, z. klubkatý *C. glomerata*, z. broskvoňolistý *C. persicifolia* aj.

Cizokrajné druhy rostlin – střední patro: aksamitník rozkladitý *Tagetes patula*, a. jemnolistý (afrikán) *T. tenuifolia*, bohyška jitrocelová *Hosta plantaginea* a b. modrofialová *H. coerulea* (ovata), čemeřice černá *Helleborus niger*, hyacint východní *Hyacinthus orientalis*, hledík větší *Antirrhinum majus*, chryzantéma rolní *Chrysanthemum segetum*, kosatec německý *Iris germanica* (různobarvé kultivary), k. různobarvý *I. versicolor* (různobarvé kultivary), lichořeřišnice větší *Tropaeolum majus*, monarda dvoumocná *Monarda didyma*, měsíček rolní *Calendula arvensis*, m. lékařský *C. officinalis*, mečík italský *Gladiolus italicus*, narcis bílý *Narcissus poeticus*, n. taceta *Narcissus tazeta*, n. žlutý *N. pseudonarcissus*, ostrožka východní *Consolida orientalis* a o. pravá *C. regalis*, pivoňka lékařská *Paeonia*

Muzeum vesnice Niedersulz – typická květinová předzahrádka dvorního traktu selského stavení (foto Milada Rigasová)

officinalis, p. čínská *P. lactiflora* (v mnoha barevných kultivarech), povijnice trojbarevná *Ipomoea tricolor*, snědovec níci *Honorius butane*, tulipán lesní *Tulipa sylvestris*, t. zahradní *T. gesneriana* (název pro komplex kultivarů původních ve střední a jihozápadní Asii a od 16. století pěstovaných v Evropě) aj.

Cizokrajné druhy rostlin – vyšší patro: denivka plavá *Hemerocallis fulva* a d. žlutá *H. lilioasphodelus*, černucha damašská *Nigella damascena*, hortenzie latnatá *Hydrangea paniculata*, krásenka širožlutá *Cosmos sulphures*, krásnoočko velkokvětě *Coreopsis grandiflora* 'Badengold Sunray', laskavec ocasatý *Amaranthus caudatus*, lilie bělostná *Lilium candidum*, lobelka příjícíná *Lobelia siphilitica*, skočec obecný *Ricinus communis*, zlatobýl obecný *Solidago canadensis*, yzop lékařský *Hysopus officinalis*, plamenka latnatá *Phlox paniculata* a p. luční *P. maculata*, růže stolistá *Rosa centifolia*, r. damašská *R. damascena*, slunečnice roční *Helianthus annuus*, topolovka růžová *Alcea rosea* (slezová růže, v různých barevných odrůdách od bílé po tmavě červenou), třapatovka nachová *Echinacea purpurea*, t. růžová 'Whitte Swan', šalvěj lékařská *Salvia officinalis*, juka nádherná *Yucca gloriola* aj.

Typické „selské“ druhy květinových předzahrádek nejjižnější Moravy

Dnes při internetovém nakupování vzácných cizokrajných druhů rostlin málokoho napadne, kolik nadšení, úsilí a vytrvalosti věnovali milovníci květin (mniši, botanici, lékaři, obchodníci aj.) do jejich objevování a přenášení do zahrad střední Evropy. Ze stovek těchto druhů zahradních rostlin vyčlenila nevyzpytatelná alchymie vztahů a tradic, ovlivňující každodenní život prostých sedláků tohoto území, skupinu několika desítek domácích i cizokrajných zahradních rostlin, jejichž obliba nepodlehla změnám vkusu a přerostla během staletí v jejich trvalé upřednostňování. Tento fenomén – tradiční kombinace druhů, odrůd a forem okrasných rostlin selských předzahrádek Weinviertlu a navazující jižní Moravy – představují zejména rody: denivka *Hemerocallis*, plamenka *Phlox*, cínie *Zinnia*, lilie *Lilie*, třapatovka *Echinacea*, pivoňka *Paeonia*, srdcovka *Dicentra*, slunečnice *Helianthus*, hvozdič *Dianthus*, jirínka *Dahlie*, astra *Aster*, růže *Rosa*, krásnoočko *Coreopsis*, černucha *Nigella*, aksamitník *Tagetes*, náprstník *Digitalis*, proskurník *Althea*, laskavec *Amaranthus*, lichořeřišnice *Tropaeolum*, bohyška *Hosta*, sléz *Malva*, topolovka *Alcea*, zvonek *Campanula*, orlíček *Aquilegia*, oměj *Delphinium*, hledík *Antirrhinum*, kopretina *Leucanthemum*, řebříček *Achillea*, měsíček *Calendula*, hortenzie *Hydrangea* aj. Většina z těchto rodů se k nám dostala z dalekých zemí (Krausch 2003).

Denivka *Hemerocallis* s více než 30 druhy má prapůvodní areál výskytu v mírné oblasti východní Asie. V čínských zahradách byly denivky známy a kultivovány již ve starověku. Na počátku našeho věku denivku popsali antičtí autoři Theophrast (370–286) a Dioscurides (1. století) jako *Hemerocallis* podle řeckého slova hemera „den“ a „krása“. První vyobrazení denivky pochází z doby dynastie Sung (1059 před n. l.), v Číně byl dokonce o této rostlině v roce 304 př. n. l. napsán samostatný spis. Z čínských druhů denivek byly do předního Orientu po hedvábné stezce dovezeny denivka plavá *Hemerocallis fulva* a d. žlutá *H. lilioasphodelus*, které se odtud v polovině 16. století dostaly do střední a západní Evropy, pravděpodobně přes turecké zahrady. První evropské vyobrazení denivky pochází z roku 1561 od curyšského přírodovědce Konrada Gessnera z jeho knihy o zahradách Německa. Již v roce 1601 napsal C. Clusius, že denivka plavá roste ve všech rakouských a většině německých zahrad. Kolem roku 1700 ve střední Evropě již nechyběla v žádné selské zahradě. První nízký druh *H. minor* byl přivezen v polovině 18. století z východní Asie do Anglie a ke konci téhož století ještě jeden podobný nízký druh *H. graminea* z oblasti kolem horního Amuru. Po roce 1830 pak přibýly mezi významné druhy denivek také *H. thunbergii*, *H. aurantiaca*, na konci 19. století *H. citrina* a v roce 1929 ještě *H. multiflora*, objevené v Číně. Se šlechtěním denivek se započalo teprve od konce 19. století, protože přirozeně rostoucí druhy byly již považovány za staromódní. Úspěšný byl hlavně

německý zahradník Sprenger, který od roku 1899 v Itálii vyšlechtil a uvedl na trh celou řadu sort v žlutém, žlutooranžovém, oranžovohnědém, červeném a načervenalém odstínu. Do roku 1988 bylo ve světě registrováno 28 000 odrůd denivek. Dva staré čínské přirozené se vyskytující druhy denivek (d. plavá a d. žlutá) jsou dnes vysazovány jen zřídka do velkých okrasných zahrad, avšak pravidelně se s nimi setkáváme v selských zahradách na jižní Moravě i ve Weinviertlu, možná i proto, že nemají žádné velké nároky a rostou téměř v každé půdě.

Pivoňka *Paeonia* zahrnuje asi 33 druhů s centrem výskytu v jižní Evropě a východní Asii, dva druhy jsou domovem v Severní Americe. Z botanického hlediska lze pivoňky rozdělit na menší skupinu dřevitých pivoňek, které na zimu shazují listy, a na větší skupinu bylinných pivoňek, jež nadzemní část zatahují a raší znovu až na jaře. Dřevité pivoňky jsou v Číně považovány za kulturní dědictví, jejich šlechtění sahá do doby před 2000 lety. Již kolem roku 1000 existovalo v centru pěstování dřevitých pivoňek ve městě Luo-jiang 30 proslulých druhů. Nejvýznamnější z nich měly ve staré Číně cenu několika kg zlata za kus, tvořily součást věna a dědily se z generace na generaci. Ucelená sbírka čínských dřevitých pivoňek byla evropské veřejnosti představena poprvé až v roce 1889 na světové výstavě v Paříži, která odstartovala jejich celosvětovou oblibu.

Bylinné pivoňky jsou především horskými rostlinami, které rostou v lesích skalnatých hor, na svazích Kavkazu, v pohoří Pamír, na Urale, daří se jim také v Himaláji ve výšce 3 000 m nebo v pohoří Atlas v Alžírsku a Maroku ve výšce 2 000 m n. m. V tomto prostředí kvetou od července do srpna, zatímco jihoevropské druhy z vápencových skal středomořských ostrovů a jižních Alp kvetou v dubnu a květnu. Všechny plané druhy pivoňek jsou v Německu, Rakousku, Švýcarsku a Francii přísně chráněny, povolen není ani sběr jejich semen. Dva bylinné druhy pivoňek – p. lékařská *P. officinalis* a p. korálová *P. mascula* – z oblasti Středozeří, jižní Evropy a Malé Asie byly hojně rozšířeny a užívány k lékařským účelům již v antice. Oba druhy se dostaly na sever od Alp nejspíše v vrcholném středověku, jak dokládá obraz „rajské zahrady“ od neznámého mistra v Horním Porýní z období kolem roku 1410 (Krausch 2003). Až do roku 1560 však byly k vidění pouze tyto jednoduše kvetoucí druhy pivoňky lékařské, první její plnokvětý kultivar byl uveden teprve v roce 1561 švýcarským botanikem Gessnerem.

Z východoasijských druhů je u nás nejběžnější pivoňka čínská *P. lactiflora*, jejíž divoká forma je domovem na jihu východní Sibiře, v severní Číně a Koreji, kde ji v roce 1772 objevil na své výzkumné cestě Peter Simon Pallas. V Číně měla 39 odrůd již v dobách dynastie Sung (961–1278). Odtud se pak dostala prostřednictvím buddhistických mnichů do chrámových zahrad Japonska, které se začalo specializovat na šlechtění druhů s jednoduchými a poloplnými květy, zatímco Čína se zaměřila hlavně na pivoňky s plnými a kulatými květy. První šlechtěné pivoňky *P. lactiflora* se dostaly z Číny do Evropy teprve počátkem 19. století, a to v roce 1805 do Královské botanické zahrady v Kew. O padesát let později bylo již v Evropě známo mnoho jednoduše i plně kvetoucích sort v nejrůznějších barevných odstínech. Šlechtění, na kterém se již podíleli také Němci a Američané, pokračovalo vzájemným křížením nejen existujících odrůd *P. lactiflora*, ale i dalších druhů rodu *Paeonia*. Tak vzniklo dnes už sotva přehlédnutelné množství tzv. ušlechtilých pravých pivoňek, které jsou ceněny jak pro barvu a tvar svých květů, tak i pro vůni. V selských zahradách se dnes vyskytují také nové šlechtěné pivoňky *P. delavayi*, *P. lactiflora* 'Solange', *P. l.* 'Sarah Bernhard', *P. l.* 'Rembrandt' a vytlačují čím dál víc do pozadí staré „selské“ jednoduše kvetoucí pivoňky *P. officinalis* a její plnokvěté formy, například 'Rubra Plena', 'Alba Plena' a 'Rosea Plena' (Tornieporth 2005).

Plamenka *Phlox* má centrum svého rozšíření v severní Americe, kde se vyskytuje okolo šedesáti druhů, jen jeden druh, *P. sibirica*, je domovem na Sibiři v severní Asii. Poprvé v Evropě uvedl různé druhy plamenek ve své botanické práci anglický lékař Leonard Plukenet v roce 1696. Jako okrasné rostliny přicházely do Evropy hlavně od začátku 18. století obzvláště pěkně kvetoucí a urostlé druhy *P. paniculata*, *P. pilosa*, *P. divaricata*, *P. ovata*, *P. subulata* a *P. setacea*. Linné uvádí ve svém díle *Species plantarum* z roku 1753 již devět druhů plamenek. Významnou roli v rozšiřování plamenky do střední Evropy sehrálo ale až

obchodní zahradnictví Bueck v Hamburku, které mělo v roce 1779 v nabídce již deset vysokých severoamerických druhů a k tomu ještě druh *P. sibirica*. O půl století později udává J. T. Zetter 17 druhů a krátce nato (v roce 1844) se vyskytovalo 26 amerických druhů plamenek také v botanické zahradě v Praze. Pěstitelský význam mají především vysoké druhy, například plamenka skvrnitá *P. maculata*, *P. glaberrima* a plamenka latnatá *P. paniculata*, z nichž poslední dva druhy byly v polovině 18. století kultivovány v zahradě Jamese Sherarda v Elthamu u Londýna a v roce 1732 uvedeny v díle Hortus Elthamensis botanikem Jakobem Dillenim. Koncem 18. století se tyto od jara do léta kvetoucí divoké druhy plamenek všeobecně rozšířily také do venkovských zahrádek.

Systematické šlechtění plamenky však započalo až v roce 1839 ve Francii, brzy své francouzské kolegy následovali belgičtí a angličtí šlechtitelé. Doposud se pěstovaly výlučně plně druhy s matně fialovočervenými za sebou uloženými květy s řídkým květenstvím, tak jak je můžeme ojediněle vidět v selských zahrádkách. V roce 1812 již existovala také forma s bílými květy a v roce 1817 s barevnými listy. Většina plamenek vesnických zahrádek jsou odrůdy *Phlox paniculata*, nicméně došlo i na křížení jiných druhů. V letech 1912 až 1927 vyšlechtil Georg Arends v Ronsdorfu křížence mezi druhy *Phlox paniculata* a *Phlox divaricata* Subsp. *Laphamii*, které jsou na trhu známé jako *Phlox arendsii*. Dnes existuje množství druhů v mnoha barevných tónech a obdobím květu od konce června až do podzimu. Těžko se najde selská zahrada, ve které by nebyla zastoupena vysoká plamenka, k vidění bývá i druh *Phlox divaricata* ze skupiny „vysokých kanadských floxů“ s bleděmodrými květy.

Cínie *Zinnia* je domovem v západní a hlavně ve Střední Americe. Z přibližně 17 existujících druhů byly jen tři kultivovány jako okrasné rostliny. Do Mexika mohly být přivezeny jako zahradní rostliny již Aztéky; do Evropy se dostal první druh cínie v polovině 18. století, nejdříve do Paříže a odtud již prostřednictvím semen na další místa. V roce 1757 se cínie objevila v katalogu rostlin botanické zahrady ve švédském Göttingenu, kde ji jako novinku popsal Johann Gottfried Zinn, avšak ne jako *Zinnia*, ale jako *Rudbeckia*, a přinesl také její první vyobrazení. Teprve Linné rozpoznal, že nepatří do tohoto rodu, ale představuje

Při obnově zámecké zahrady v Mikulově byly na některých jejích terasách založeny panonské květnaté trávniky jako ukázka typické květeny okolní přírody teplé vinařské oblasti nejjižnější Moravy. Právě tato „zahradnictví“ byla po staletí zdrojem květin pro zdejší květinové předzahrádky. (foto Milada Rigasová)

samostatný rod, který na památku předčasně zemřelého J. G. Zinna (1759) pojmenoval *Zinnia*. Zinnem popsaná rostlina pak obdržela druhové jméno *pauciflora*. O dva roky později byla, již ve společnosti *Zinnia multiflora*, v botanické zahradě v Halle. Oba druhy cínií nabízelo v roce 1779 k prodeji obchodní zahradnictví v Hamburгу již ve dvou barevných formách – červené a žlutooranžové. Přestože byly obě tyto formy v dalších letech mnohokrát kultivovány, zůstávají do současnosti významnými a vyhledávanými.

K původním cíniím patří také *Zinnia elegans*, přivezená do Evropy v roce 1790 z Mexika ve své červeně kvetoucí formě, kterou ve Vídni popsal rakouský botanik Nicolaus von Jacquin. Její fialkově kvetoucí formu pak získala v roce 1796 botanická zahrada v Madridu. Začátkem 19. století se cínie šířily už snadno a rychle pomocí semen a záhy patřily mezi hojně užívané rostliny. V roce 1836 nabízel umělecký zahradník T. Froebel v Curychu již deset barevných sort cínií s květy bílými, žlutobílými, světle a tmavě žlutými, zlatožlutými, oranžovými, světle a tmavě šarlatovými, purpurově červenými, karmínově červenými, cínově červenými a v barvách violet nebo lila. Dnes existuje množství vysokých i nízkých sort od 30 do 90 cm.

Hortenzie *Hydrangea* – Jako první Evropan narazil na hortenzii *Hydrangea macrophylla* Engelbert Kaempfer, lékař nizozemské Východoindické společnosti, který v letech 1690–1692 pobýval v Japonsku. Hortenzii zde tehdy pěstovali jako okrasný keř již po dlouhou dobu a jednalo se o kulturní formu komplexního původu – hybrid s převážně sterilními květy, jehož staré výchozí druhy *H. maritima*, *H. acuminata*, *H. thunbergii*, *H. japonica* rostou ve východoasijských lužních lesích. Kaempfer ji popsal ve zprávě o svém japonském pobytu jako *Sambucus aquatica* a dal jí i japonské jméno Sijo an. Tehdy však bohužel neposlal její exemplář do Evropy. Až v roce 1771 přivezl hortenzii na ostrov Mauritius, jenž byl francouzskou kolonií, francouzský astronom Legentie de la Galairiere. Tam se tehdy seznámil s lékařem a botanikem Philibertem Commersonem, který pojmenoval rostlinu podle jména své přítelkyně Hortensie Barré a poslal herbářovou položku také do Paříže. Toto jméno však bylo zveřejněno až v roce 1789, takže jiní badatelé, kteří se mezitím rovněž setkali s touto zahradní formou japonské květiny, jí dali nejrůznější jména, která byla definitivně sjednocena na *Hydrandea macrophylla* až v roce 1830 v botanické zahradě v Kew, odkud se rostlina rozšířila do ostatních zemí Evropy.

V průběhu 19. století byly posílány z Japonska do Evropy další kultivary hortenzie, které zde byly dále šlechtěny, takže kolem roku 1870 zde existovalo již na 200 jejich různých sort. Povědomost o hortenzii významně rozšířila i královna Luisa, která si květinu oblíbila do té míry, že byla na její přání v roce 1810 vysázena i na její hrob v zámeckém parku Charlottenburg. Z dnešních asi dvaceti běžně užívaných druhů roste v zahradách střední Evropy hlavně druh *H. paniculata*, který je domovem v Japonsku na jihu Kurilských ostrovů, na Sachalinu a v jihovýchodní Číně, odkud ho do Evropy přivezl ze své poslední japonské cesty v roce 1862 francouzský botanik Siebold.

Lilie *Lilie* zahrnuje asi 100 druhů přirozeně rozšířených v mírných oblastech severní polokoule. Z nich se dostalo do Evropy asi dvacet druhů z oblasti Kavkazu. Některé z nich se nacházejí v zahradní kultuře již dlouhou dobu, z nich hlavně lilie bělostná – domovem ve východním Středomoří, považovaná za vůbec nejstarší zahradní rostlinu na světě. Například v Knossos na Krétě byla vykopána váza z doby asi 600 let před n. l., ozdobená divoce rostoucím druhem lilie. Mimořádně důležitou roli hrála lilie v mytologii a symbolice. Řekové a Římané považovali lilii za posvátnou rostlinu a již ve starověku byla mnohokrát kultivována. Do oblastí střední a západní Evropy severně od Alp a do oblastí římské říše přišla se vši pravděpodobností díky Římanům. Její využití při léčení popisuje ve svém díle *Materia medica* vojenský lékař Dioscuridés (1. st.). Ve střední Evropě roste na vápencích lilie zlatohlávek, která je hojně vysazovaná i ve venkovských předzahrádkách.

Jřínka *Dahlia* je domovem v Mexiku a Guatemale, kde některé z přibližně osmnácti druhů, například *D. coccinea*, *D. pinnata* a *D. sorensii*, pěstovali ve svých zahradách již Aztékové před příchodem prvních Evropanů. Její první vyobrazení a popis pořídil ve svém díle Nové Španělsko, věnované léčivým rostlinám a léčivým látkám (vydané bohužel až

po autorově smrti v roce 1615), španělský přírodovědec Francisco Hernandez, který procestoval Mexiko v letech 1571–1577. Než se však jiřinky dostaly do Evropy, zůstaly ještě více jak 200 let uzavřeny ve své domovině. Teprve v roce 1789 poslal ředitel botanické zahrady města Mexiko City Vincent Cervantes první semena jiřinek svému kolegovi Antonio José Cavanillemu do botanické zahrady v Madridu, kde také v letech 1790 a 1791 jiřinky poprvé vykvetly. Cavanille dal rodu jméno *Dahlia* na památku svého zemřelého švédského přítele a kolegy Andrease Dahla, žáka Linného, později docenta univerzity v Abo ve Finsku. V polovině 19. století se rozšířily jiřinky ze šlechtických zahrad do všech lidových zahrádek, aby se během staletí staly nezbytnou součástí historie života především chudých obyvatel venkova. **Srdcovka *Dicentra*** roste přirozeně v horských lesích severní a střední Číny a Koreje, odkud byla do zahradní kultury přinesena Číňany. První Evropan, jenž spatřil divokou formu srdcovky *Dicentra spectabilis* v horách u Pekingu, byl francouzský jezuitský misionář P. N. le Cheron d'Incarvill. Zásilka rostliny do Francie se však ztratila během cesty po moři, neúspěšný byl i pokus kultivovat srdcovku v roce 1765 v botanické zahradě v Uppsale, odkud pochází i její první evropské vyobrazení. O úspěšné rozšíření srdcovky v Evropě se zasloužil až anglický zahradník a botanik Robert Fortune v roce 1846, který ji přivezl do Anglie ze své výzkumné a sběratelské cesty po Číně. Pro svůj vzrůst, pěkně vykrajované listy a červené květy tvaru srdce se *Dicentra spectabilis* stala oblíbenou květinou všech venkovských zahrad. Spolu s weigelií patří mezi dvě nejvýznamnější rostliny, o jejichž rozšíření do zahrad Evropy se zasloužil botanik Robert Fortune.

Krásnoočko *Coreopsis* s přibližně 120 druhy má své přirozené stanoviště hlavně v prériích Střední a Severní Ameriky. Zhruba dvacet druhů se rozšířilo do Evropy – nejdříve se na konci 17. století dostaly do Anglie druhy *Coreopsis auricata* a *C. alternifolia*. V našich zahradách se však stal oblíbeným hlavně druh *C. tinctoria*, původem z nivních údolí řek prérií na jihu Severní Ameriky, kde byl objeven u Červené řeky v roce 1819 botanikem Thomase Nuttalem (1768–1859). Roku 1821 přivezl tento druh ze Severní Ameriky do botanické zahrady v Berlíně vyslanecký rada Greim a v roce 1823 byl dovezen také do Anglie.

Muzeum vesnice Niedersulz – plamenka *Phlox* je jedním z nejoblíbenějších druhů jihomoravských předzahrádek.

Ve střední Evropě se tento druh krásnoočka stal rychle oblíbenou a hojně pěstovanou letničkou. Již v roce 1855 existovalo více barevných druhů včetně druhu s plným květem, ještě dnes je v zahradách často k vidění. Další jednoletka z rodu *Coreopsis*, o něco vyšší *Coreopsis basalis*, byla přivezena Sidney Fay Blakem (1892–1859) v roce 1825 z Texasu do botanické zahrady v Berlíně. Také z tohoto druhu se šlechtěním vypěstovalo více odrůd s květy v barvě od hnědočervených až po žluté barevné tóny.

Třapatovka *Echinacea*, která roste přirozeně od východní do střední části USA, byla do Evropy (Anglie) poprvé přivezena koncem 17. století Johnem Baptistem Banisterem, který od roku 1678 sbíral ve Virginii rostliny pro botanickou zahradu v Kew. Do Německa se dostala třapatovka teprve v polovině 18. století a v roce 1782 byla v nabídce obchodního zahradnictví Bueck v Hamburku (tehdy ještě jako *Rudbeckia purpurea*), odkud se rozšířila do zahrad střední Evropy, kde byla dále šlechtěna. Její masové rozšíření po Evropě však nastalo až ve 20. století. Červené formy třapatovky z prérí severní Ameriky (například v letech 1834–1836 poprvé popsané druhy *Echinacea angustifolia* a *E. pallida*) jsou dnes pěstovány především jako léčivé rostliny. Pro mimořádné antiseptické schopnosti, jež využívali již severoameričtí indiáni, byly oba tyto druhy ve východní a střední Evropě šlechtěny a rozsáhle zkoumány. Jako okrasné rostliny se třapatovky dnes hojně vyskytují právě v selských zahradách.

Hvozdík *Dianthus* zahrnuje na 300 druhů, které se vyskytují v pahorkatinách Evropy, Asie a Afriky. Pro svůj atraktivní vzhled a vůni byly hvozdíky kultivovány jako okrasné zahradní a balkónové květiny. Evropská zahradní flóra vyjmenovává 45 druhů, avšak jen pět z nich je rozšířeno v okrasných zahradách – *Dianthus barbatus*, *D. caryophyllus*, *D. chinensis*, *D. plumarius*, *D. gratianopolitanus*. Kořeny užívání hvozdíku v zahradní kultuře sahají zřejmě do středověku, autoři z období antiky jej ještě neuvádějí. První ověřené zprávy pocházejí až z doby renesance, na počátku 15. století byl v Itálii hvozdík již velmi rozšířenou zahradní rostlinou. Prostřednictvím obchodních cest mezi Itálií a střední Evropou se dostal rychle i za Alpy, kde byl ve velmi krátké době vyšlechtěn do nejrůznějších

Zámecká zahrada v Mikulově – květnatý trávnik s kopretinou obecnou a hvozdíkem Pontederovým, jež jsou v květinových předzahrádkách této oblasti stále k vidění. (foto Milada Rigasová)

forem a barevných odstínů. Ve venkovských předzahrádkách byl oblíben zejména hvozdík bradatý *D. barbatus* – vysoký druh s červenými květy, jehož přirozená stanoviště leží v jižní Evropě a vzácně také v teplých okrcích jihovýchodní Evropy, jako například v teplé vinařské oblasti jižní Moravy a Weinviertlu. Tato divoká forma hvozdíku bradatého byla ve Francii šlechtěna již okolo roku 1500, koncem 16. století byl již všeobecně rozšířený a hojně vysazovaný, začátkem 17. století se již objevovaly jeho barevné varianty (červená, bílá, červenobílá) a v 18. století již nechyběl v žádné venkovské zahradě. V předzahrádkách nejjihnější Moravy, kde jsou většinou pěstovány jeho dvouletkové červenobílé kultivary, se těší rovněž stále oblíbeně.

Laskavec *Amaranthus* s přibližně patnácti druhy má jediný druh s červenými květy – *A. caudatus*, který byl od 15. století pěstován jako okrasná rostlina. O jeho přirozeném stanovišti se vedou mezi botaniky diskuze – původně se za jeho domov považovala východní Indie, dnes ho řadí většina odborníků k rostlinám jižní Ameriky, kde se vyskytuje jak *A. quitensis*, výchozí prapůvodní druh dnešních u nás zplanělých druhů, tak i další zahradní druhy laskavce, jako například *A. trikolor*.

Kosatce *Iris* s přibližně 250 druhy má areál svého rozšíření na severní polokouli, od jižní Evropy až k Volze a Kavkazu. Ve Středozeří byly kosatce užívány již v antice jako léčivé, voňavé a okrasné rostliny, což zaznamenala nástěnná malba v Knossu na Krétě z doby 600 př. n. l. Nejdůležitějším druhem zahradních kosatců je tmavě fialový kosatec německý *Iris germanica*, prastarý zahradní hybrid pocházející pravděpodobně ze střední Asie. Do západní Evropy, na jih a západ střední Evropy ho mohli přivést už Římané, neboť jeho užívání v zahradní kultuře tohoto území dokládají již zprávy z raného středověku. Vedle vysokých a středně velkých kosatců je dlouhou dobu pěstován také kosatec nízký *Iris pumila* s modrými nebo žlutými květy a jejich odstíny. Již v roce 1583 byl vyobrazen v díle C. Clusia jako ojedinělá rostlina Rakouska a Maďarska, vyskytující se zde až v pěti barevných odstínech. Nejbohatší lokality tohoto druhu u nás leží právě na Mikulovsku. Starou oblíbenou zahradní rostlinou je i kosatec trávolistý *Iris graminea* z okrajů teplomilných doubrav, jehož úzké dlouhé listy ukrývají temně modré květy vonící po švestkách. Ve venkovských zahrádkách nejjihnější Moravy se vysazuje i domácí kosatec pestrý *Iris variegata*, který se v jiných oblastech omezuje pouze na botanické zahrady.

Růže *Rosa*, jejíž druhy jsou domovem v Evropě i Asii, mají dnes množství zahradních, většinou plnokvětých kultivarů, které vznikly hybridizací evropských druhů *R. moschata*, *R. foetida*, *R. gallica*, *R. damascena*, *R. alba*, *R. turbinata* a *R. centifolia* s asijskými druhy *R. chinensis*, *R. odorata*, *R. multiflora* a *R. wichuriana*. První umělecké zobrazení růže na evropském kontinentu pochází již z 16. století př. n. l. – je součástí nástěnných maleb na Krétě. V roce 450 popsal plnokvěté růže v zahradách krále Midase řecký zeměpisec a historik Herodot (?–450 př. n. l.). Růže stolistá *Rosa centifolia* byla uctívána jako symbol urozenosti, vznešenosti, opatrnosti a mlčenlivosti již ve starém Římě. Tento i další staré botanické druhy růží, jako jsou *Rosa arvensis*, *R. canina*, *R. gallica*, *R. pimpinellifolia*, kvetou sice velmi krátce v pozdním jaru, zato však intenzivně voní a na podzim vytvářejí šípky pěkných tvarů a barev. Ve venkovských zahradách jsou tyto v přírodě se přirozeně vyskytující druhy stále oblíbeny. V současnosti existuje asi 200 druhů růží, výhradně na severní polokouli, ale také bezpočet jejich zahradních kultivarů na celém světě (Klein 2006).

Astra *Aster* s 400–500 druhy je rozšířena především v mírných a subtropických zónách, povětšinou v Severní Americe a východní Číně. V Evropě má své přirozené stanoviště dvacet druhů, z nichž pouze dva jsou všeobecně rozšířeny jako okrasné rostliny – astra chlumní *Aster amellus* a astra horská *Aster montana*. Obě jsou přirozeně rozšířeny od severně položených částí balkánského poloostrova, střední části východní Evropy po jihozápadní Sibiř a směrem na sever až po jižní Francii. V okrasných zahradách, zejména v barokních libosadech, se v průběhu 17. a 18. století začaly častěji objevovat astry chlumní. Zájem o tento druh však vyvrcholil až s příchodem módy zahradních skalek v druhé polovině 19. století. Teprve tehdy začaly vznikat bohatě kvetoucí velkokvěté jednoleté zahradní formy s pestrou paletou barev od světlomodré po tmavě fialkové, od růžové po vínové červené

odstíny. Do té doby byly v našich zahradách masivně vysazovány téměř výlučně americké druhy aster, které začaly do Evropy přicházet od 17. století ze svých domovských stanovišť v severovýchodní části USA a navazující části Kanady. Zde se přirozeně vyskytuje 68 druhů, většinou vysokého vzrůstu, kvetoucích v pozdním létě a na podzim. Jako výchozí šlechtitelský materiál se ukázaly nejvhodnějšími hlavně druhy *Aster novi-belgii* z tehdejší holandské kolonie Nová Belgie z pobřežní oblasti Atlantiku, rozkládající se v blízkosti New Yorku, a *Aster novae-angliae* z tehdejší kolonie Nová Anglie. Americké druhy aster s množstvím tvarů, velikostí a barev byly v polovině 19. století všeobecně rozšířeným druhem hlavně v selských zahradách střední Evropy.

Slunečnice *Helianthus* je domovem ve východní Severní Americe, kde byl již v prehistorické době místními indiány pěstován druh slunečnice roční *Helianthemus annuus* jako užitková olejnatá rostlina. V první polovině 16. století se dostala do královské zahrady v Madridu, odtud do Itálie a poté do tehdy španělského Holandska, kde ji v roce 1568 poprvé popsal a vyobrazil Rembert Dodonaeus. Přibližně v roce 1570 se dostala do Německa, do velké zahrady městského lékaře Joachima Cameraria v Nürnbergu, který o této „velké indiánské slunečnici“ napsal v roce 1586 do jím přepracovaného vydání Mattioliho herbáře, že tato z Ameriky a Peru přivezená rostlina je k vidění ve všech zahradách, a proto už ani žádný zvláštní popis nepotřebuje. Přibližně v této době se slunečnice začala ve střední Evropě pěstovat také pro svá olejnatá semena.

Hledík *Antirrhinum* má svůj domov v oblasti západního Středomoří, kde roste ve skalních štěrbinách a štěrku řečišť. Název rodu pochází z řeckého slova *antirrhion* (nosu podobné), vztahujícího se k tvaru zralých tobolek, které používali pro tento i jiné druhy rostlin s květy „tlamičkových“ tvarů již antičtí autoři (Theophrast, Dioskurides, Plinius). V okrasných zahradách byl od poloviny 16. století užíván hledík větší *A. majus*, přičemž se všeobecně jednalo o téměř všude rostoucí divokou formu s červenými, bílými nebo žlutými květy. Do začátku 19. století se počet barevných forem rozšiřoval od nejtmaší do nejsvětější červené, žluté anebo dvou a vícebarevné, existuje i jedna panašovaná forma.

Literatura

- DOSTÁL, Josef 1989: Nová květena ČSSR. Díl 1–2, Praha.
- MATTHIOLI, Petr Ondřej 1982: Herbář. Jinak bylinář velmi užitečný, Praha.
- SLAVÍK, Bohumil 2000: Květena České republiky, Praha.
- LACK, H. Walter 2000: Ein Garten für die Ewigkeit. Der Codex Liechtenstein, Wabern – Bern.
- NOORDHUIS, Klaas T. 2008: Zahradní rostliny od A do Z, Praha.
- KLEIN, Henry 2006: Růže, Praha.
- KRAUSCH, Heinz-Dieter 2003: „Kaiserkron und Päonien rot...“ Entdeckung und Einführung unserer Gartenblumen, München – Hamburg.
- KRTEK, Emmerich (hrsg.) 2007: 20 Jahre Ökokreis. Magazin für biologisch und ökologisch Interessierte, Ottenstein.
- KUŤKOVÁ, Taňa 2009: Historie květinářství. Manuskript, přednáška pro studenty ZAKA Lednice MZLU Brno.
- NEHYBA, Ulrike 2007: Dahlien. Informationen und Erfahrungen aus dem Weinviertler Museumsdorf Niedersulz, Niedersulz.
- NEHYBA, Ulrike 2007: Astern. Informationen und Erfahrungen aus dem Weinviertler Museumsdorf Niedersulz, Niedersulz.
- LUDWIGSTORF, Maximilian 2001: Parks und Gärten in Niederösterreich, Wien.
- TORNIEPORTH, Gerda 2005: Pivoňky, Praha.

Milada Rigasová

Flower gardens in the villages of South Morava and the Weinviertl

The little, fenced in flower gardens below the front windows of rustic houses that once graced the traditional picture of a rural village in South Moravia and the neighboring Weinviertl has nearly disappeared. They used to be a typical feature of this region, an admirable example of regional folk garden culture. Their originality lay especially in the extraordinary wealth and characteristic assortment of local and foreign species of garden plants. The disappearance of these traditional rural gardens is unfortunately irreversible, with the growth of industrialization in the 19th and 20th centuries, changes in the way of life, rising living standards, and the quickening pace of life. Despite all these unfavorable circumstances, it is still worthy of our attention to preserve them. Flower gardens beneath the windows of houses in local villages and towns formed the historic image of these rural areas just like the gardens of the noble manors. Rural front-yard flower gardens are an important part of the distinctive esthetic of the old-time provincial character in the distinctively-landscaped region of South Moravia and the neighboring Weinviertl.

It is of course possible to preserve for the future the valuable historical legacy of folk garden culture in this region, but at present it will only be possible with significant support from EU institutions, the state, and regional and municipal government. As example for emulation might be the little front-yard flower gardens under the windows of rural dwellings at the Village Museum in Niedersulz in the Weinviertl.

The goal of this article is to point out the historical value of the front-yard flower gardens of South Moravia, and add to this topic some little-known information dealing with the beginnings of the use of "rustic" species of foreign plants in garden culture. Another goal of the article is to set down some personal observations gained over twenty years of botanical research in the border areas of Mikulov and Falkenstein.

